

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 6, Sayı/ Issue 10 (Haziran/ June 2021), ss./pp. 15-52
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.834030

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 30. 11. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 10. 03. 2021

SİNOP/AYANCIK/TARAKÇI KÖYÜ GEBELİT CAMİSİ VE MEZAR TAŞLARI

SİNOP/AYANCIK/TARAKÇI VILLAGE GEBELİT MOSQUE AND TOMB STONES

Şuayip ÇELEMOĞLU*

Öz

Bu çalışma, Sinop ili, Ayancık ilçesi, Tarakçı Köyü, Gebelit Mahallesi'nde yer alan cami ve mezar taşlarını konu alır. Giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre cami, 1289 (M.1872/1873) yılında Uzunoğluzâde Hacı Osman Ağa'nın oğlu Çolak Osman Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilen cami, sonradan eklenen son cemaat yeri ve harim bölümünden oluşur. Mütevazı ölçülerde bir mahalle camisi olan yapı, moloz taş malzeme kullanımı ile yığma tekniğinde inşa edilmiş olup duvarları sıvanmıştır.

Hazirede ve caminin batısındaki mezarlık alanında, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait mezarlar ve mezar taşları bulunmaktadır. Buradaki mezar taşları, mezar tipleri, gövde yatay kesitleri, başlık tipleri, süslemeleri, kitabe içerikleri ve malzemeleri bakımından değerlendirilmiştir.

Çalışmada, Gebelit Mahallesi Camisi ile belirtilen hazire ve mezarlıktaki mezar ve mezar taşlarının tanıtılması, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde sanatta bir değişimin yaşanıp yaşanmadığının tespiti amaçlanmıştır. Mütevazı bir taşra mahallesi olan Gebelit Mahallesi'ndeki örnekler, Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı mezar taşı geleneğini devam ettirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Ayancık, Tarakçı, Gebelit Camisi, Mezar Taşı

* Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Samsun/Türkiye.

E-posta: suayip.celemoglu@omu.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3432-302X>

Çalışmada yer alan bazı çizimlerin yapılmasındaki yardımlarından dolayı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü yüksek lisans öğrencisi Zübeyde Erdemesinli ile lisans öğrencileri Haticenur Diker ve Fevzi Karakaş'a teşekkür ederim.

Abstract

This study focuses on mosques and tombstones located in Sinop province, Ayancık district, Tarakçı Village, Gebelit Neighborhood. According to the inscription on the entrance door, the mosque was rebuilt by Çolak Osman Ağa, the son of Uzunoğuzade Hacı Osman Ağa, in 1289 (AD 1872/1873). The mosque, built on a rectangular area in the northwest-southeast direction, consists of the last congregation place and the harim section added later. The mosque, which is a modest neighborhood structure, was built using rubble stone material and the walls were plastered.

Around the mosque and in the cemetery area to the west of the mosque, there are Tombs and gravestones belonging to the Ottoman and Republic Periods. The gravestones here Tombstones had been evaluated in terms of grave types, body horizontal sections, heading types, decorations, inscription contents and materials.

The aim of the study was to introduce the graves and gravestones in the Gebelit Neighborhood Mosque and hazire and cemetery, to evaluate them comparatively and to determine whether there was a change in art during the transition from the Ottoman Empire to the Republic. The samples in Gebelit Neighborhood, which is a modest provincial neighborhood, are important in terms of showing that they continue the Republic Period Ottoman tombstone tradition.

Keywords: Sinop, Ayancık, Tarakçı, Gebelit Mosque, Tomb Stone

1. Giriş

Bu çalışmanın konusunu Sinop ili, Ayancık ilçesi, Tarakçı Köyü, Gebelit Mahallesi, E33-b-06-a-2 pafta, 162 ada, 1 parselde kayıtlı Gebelit Camisi ve etrafındaki mezar taşları oluşturur.

Gebelit, Sinop'un 41 km batısında, Ayancık ilçesinin 18 km. doğusunda yer alır. Cami ise konum olarak Sinop- Ayancık karayoluna yakın bir yerdedir. Cami etrafında mesken sayısı oldukça azdır (Res. 1). Caminin kuzeyinde hazire, batısında mezarlık alanı bulunmaktadır. Eskiden mezarlık ile hazirenin bütün olduğu, günümüzdeki yolun ise sonradan açıldığı çevre sakinleri tarafından ifade edilmektedir (Res. 2).

Res. 1: Gebelit Camisi ve Mezarlığı

Res. 2: Cami, Hazire ve Mezarlığı Ayıran Yol

2. Gebelit Camisi

Cami, halk arasında Gebelit Eski Camisi olarak adlandırılmaktadır. Cami hakkında herhangi bir vakfiye ya da arşiv belgesi tespit edilememiştir.

2.1. Caminin Tarihçesi ve Durumu:

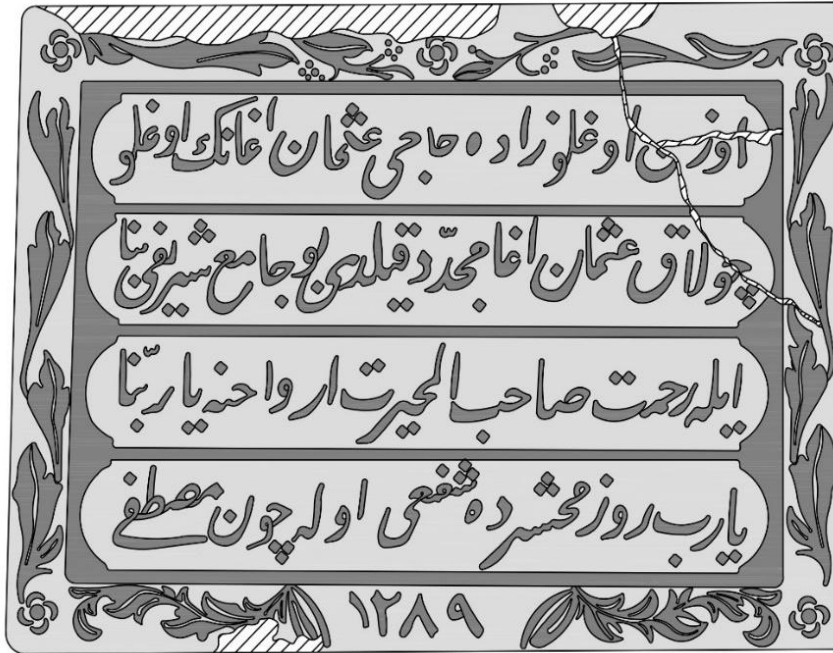
Cami; kuzeybatı beden duvarı ekseninde bulunan basık kemer formlu giriş kapısının üzerindeki, 60x46 cm ölçülerinde 5 satırlık Osmanlıca kitabesine göre, H 1289/M 1872/1873 yılında Uzunogluzâde Hacı Osman Ağa'nın oğlu Çolak Osman Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır. İlk yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığına dair henüz bir kayda ulaşılamamıştır (Res. 3, Çiz. 1). Kitabede şu ifadeler yer verilmiştir;

اوزن اوغلو زاده حاجی عثمان اغانك اوغلو
 چولاق عثمان اغا مجدید قلدی بوجامع شریف بنا
 ایله رحمت صاحبالحیرت ارواحن یاربنا
 یارب روز محشرده شفیع اول چون مصطف
 ۱۲۸۹

*Uzunoğlu zâde Hacı Osman Ağa'nın Oğlu
 Çolak Osman Ağa müceddeden kıldı bu camii şerif-i binâ
 Eyle rahmet sahib-ül hayrat ervâhına ya rabbena
 Ya Rab ruz-ı mahşerde şefi ola çün Mustafa
 1289*

Res. 3: Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabesi

Çiz. 1: Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabenin Görünümü

Çevre sakinlerinden alınan bilgilere göre cami, 2003 yılına kadar kullanılmıştır. Günümüzde ibadete kapalı olan Gebelit Camisi'nin çeşitli tarihlerde müdahale gördüğü ve onarıldığı anlaşılmaktadır. Caminin kuzeybatı tarafına yakın geçmişte briket duvarlı ve ahşap çatılı, giriş bölümü ve iki yanındaki mekanlardan meydana gelen son cemaat yeri eklenmiştir. Yapıya sonradan eklenen bu bölüm, çatısının çökmesi nedeniyle kullanılamaz durumdadır. Minber, mihrap ve mahfil katının yakın geçmişte yenilediği anlaşılmaktadır. Bu onarımlar sırasında harimin ortasına tavanı güneyden kuzeye dikine bölen beton kirişi destekleyen bir

kolon eklenmiştir. Yenilenen mahfil katını desteklemek için de sağlam olan eski bir ahşap direk ve yeni yapılan kolon kullanılmıştır.

Günümüzde metruk olan cami, kısmi müdahalelerle kurtarılabilecek ve yeniden kullanılabilir durumdadır.

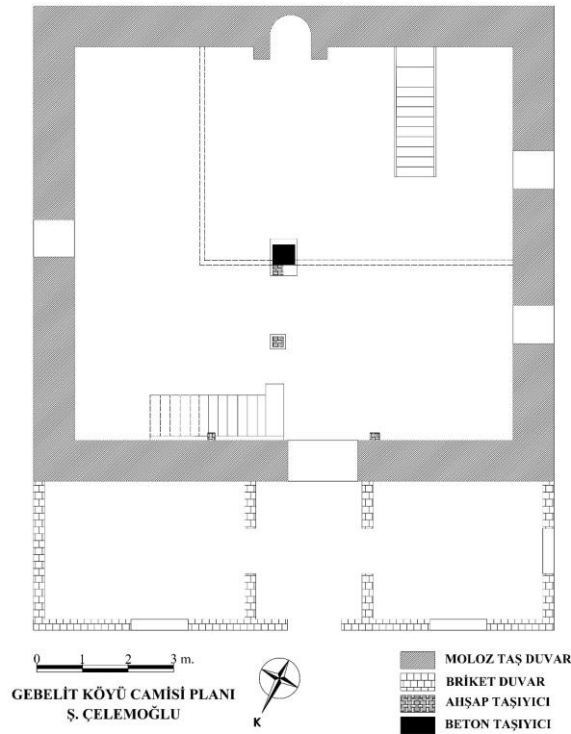
2.2. Mimari Özellikleri:

Cami, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı harim ile harimin kuzeyine sonradan eklenen son cemaat yerinden oluşmaktadır.

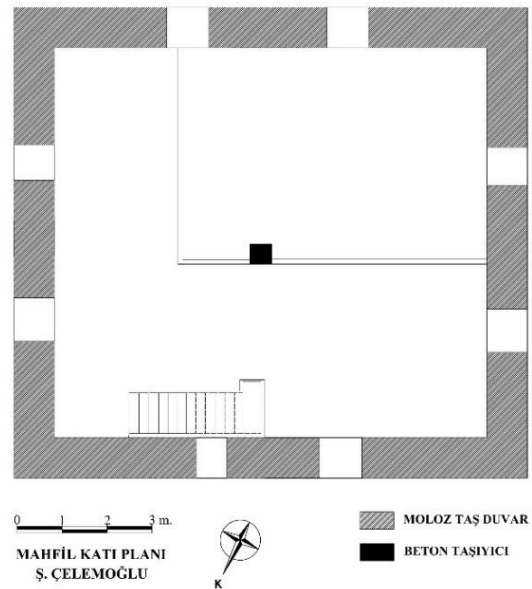
Son cemaat yeri, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üç bölümlüdür. Eksende, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı giriş bölümü, bu bölümün doğu ve batısında ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı birer oda bulunmaktadır. Batıdaki odanın kuzey ve batı duvarında, doğudaki odanın ise kuzey duvarında pencere açıklığı vardır (Res. 4, 5).

Harime geçiş, kuzey duvarda eksenden hafif batıya kaydırılmış açıklıktan sağlanmaktadır. Basık kemer formlu açıklık, çift kanatlı ahşap kapıyla kapatılmıştır. Harim, 9,62x8,65 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Harimin güney duvarında yarım daire planlı mihrap nişi, mihrabın batısında ise ahşap minber bulunmaktadır. Harimin yaklaşık ortasında düz ahşap tavanı destekleyen kuzey-güney yönünde atılmış beton kirişi taşıyan kare kesitli bir beton kolon bulunmaktadır (Res. 8, 9, 12, 13, Çiz. 2).

Harimin kuzey ve batı beden duvarları önünde "L" planlı mahfil katı vardır. Mahfil katı önünde bulunduğu beden duvarlarının yanı sıra, kuzeyde eksenin iki yanına gelecek şekilde beden duvarına bitişik olarak, kuzey-güney yönünde ise ortadaki kolonun hizasında biri kolona kuzeyden bitişik, diğeri ise kolondan kuzeye doğru aralıklı olarak yerleştirilmiş dört dikme ile taşınmaktadır. Mahfil katına çıkış, girişin doğusuna ve kuzey duvara bitişik olarak yapılmış on iki basamaklı ahşap merdivenle sağlanmaktadır (Res. 10-11, Çiz. 3).

Çiz. 2: Gebelit Camisi Planı

Çiz. 3: Mahfil Katı Planı

Harim, alt sırada güney duvarında iki, kuzey duvarında bir, mahfil katına denk gelen üst sırada ise bütün duvarlarda bulunan ikişer pencere ile aydınlanmaktadır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen, üst sıradaki pencereler ise daha büyük ve yuvarlak kemer formludur. Cami, dıştan kırma çatılı olup Marsilya tipi kiremit ile örtülüdür (5, 6, 7).

2.3. Bezeme:

Yapıda inşa kitabesinin etrafındaki çiçek ve yaprak dallardan oluşan bitkisel düzenlemeler dışında süsleme yoktur (Res. 3, Çiz. 1).

2.4. Malzeme ve Teknik:

Caminin harim beden duvarlarında taş, destek sisteminde, tavanda, zeminde, minberde, mahfilde ahşap, çatı kaplaması olarak ise kiremit kullanılmıştır. Caminin moloz taştan yığma duvar tekniğinde inşa edilmiş olan duvarları sıvalıdır. Caminin beden duvar kalınlığı, ortalama 90 cm'dir Harimin ortasındaki kolon betonarmedir. Sonradan eklenen son cemaat yerinin duvarları brikettir Harim duvarları minber, mihrap, ahşap destekler ve kapı, yeşilin tonları ile boyanmıştır.

Res. 4: Caminin Kuzeyden Görünümü

Res. 5: Caminin Batıdan Görünümü

Res. 6: Güneybatı Cephe

Res. 7: Güneydoğu (Mihrap) Cephesi

Res. 8: Kuzeybatı Cephe, Camiye Geçiş Kapısı

Res. 9: Harim Bölümü, Güneydoğu Duvara Bakış

Res. 10: Harimin Kuzey Bölümü ve Mahfile Çıkış Merdivenleri

Res. 11: Mahfil Katı

Res. 12: Mihrap

Res. 13: Minber

3. Gebelit Camisi Haziresi ve Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları

Hazire, caminin kuzeyindedir. Hafif eğimli bir arazi üzerinde bulunan haziredeki mezar taşlarının bazıları sağlam, bazıları ise yere düşmüş ya da düşmek üzeredir. Hazire bölümündeki mezar taşlarının bir bölümünde başucu ya da ayakucu şahideleri tespit edilememiştir. Hazirenin bakımsız durumda olmasından dolayı şahidelerin toprak altında kaldığı ya da kaybolduğu düşünülmektedir. Cami ve hazirenin batısında, yolun alt kısmında bulunan mezarlık alanındaki mezar taşları daha düzenli ve sağlam durumdadır.

Hazirede ve yolun alt kısmındaki mezarlıkta Osmanlı Dönemi'ne ait 6, Cumhuriyet Dönemi'ne ait Osmanlı mezar taşı geleneğini devam ettiren 5 olmak üzere toplam 11 adet mezar bulunmaktadır.

Katalog No: 1

Caminin kuzeyindeki hazirede yer alan mezar, Uzunoğlu Hacı Osman'a ait olup toprak mezar grubuna girmektedir. Uzunoğlu Hacı Osman'ın, güneyinde bulunan camiyi yeniden yaptıran Çolak Osman Ağa'nın babası olduğu bilinmektedir. Taş 140 cm yüksekliğinde, 33 cm eninde, 13 cm kalınlığındadır. Düşey dikdörtgen ön görünümlü başucu taşının, omuza paralel olarak sarılmış dolama destar şeklinde serpuşu vardır. Mezarın ayakucu taşı, günümüze ulaşmamıştır (Res. 14, Çiz. 5). Genişlikleri birbirinden farklı olan ön ve arka yüzeyler, düşey dikdörtgen formudur. Taşın ön köşelikleri dik açılı iken, arka köşelikleri iç bükey profillidir (Çiz. 4).

Mezar taşının kitabesi, gövdenin üzerinde alt ve üst kısmı yarım daire şeklinde yuvarlatılmış uzunlamasına dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir. On satırlık Osmanlıca celi sülüs hatlı kitabe, kabartma olarak işlenmiş olup soldan sağa doğru yaklaşık kırk beş derecelik açı ile yükselmektedir. Satırların arası ince silmelerle bölümlenmiştir. Kitabeye göre mezar H. 1286/M. 1869-70 tarihlidir.

Hüve'l- Bâki

Olacak ferman-ı Hakk ister icabet davete

Emrine mutî olan cümle eserler izzete

Azm edüb gıtdi beka mülküne

El çeküb fâni cihândan erd-i kurb-i rahmete

Sağlığında rûz-ı şeb ikram ederdî âleme

Hanesinde nice kimseler el sürdü nâ-i ni'mete

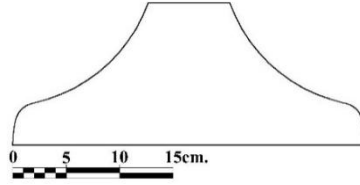
Uzunoğlu merhûm el-hac Osman

Ağa'nın Ruhiçün El-Fâtiha

Sene 1286 ... (M. 1869-1870)

Res. 14: 1 Kat. No'lu
Başucu Taşın Ön Yüzü

Çiz. 4: 1 Kat. No'lu Başucu
Taşın Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 5: 1 Kat. No'lu
Başucu Taşın
Görünümü

Katalog No: 2

Mezar, caminin haziresindedir. Deformasyondan dolayı *Uzun ... Ço..... n Ağa'nın* olarak okunabilen ismin caminin banisi olan Uzunoglu Çolak Osman Ağa'ya ait olabileceğini düşünmekteyiz. Toprak mezar olarak tertip edilmiş olan mezarın şahideleri kısmen deforme olmuştur. Taş 122 cm yüksekliğinde, 33 cm eninde, 14 cm kalınlığındadır. Yamuk (aşağıdan yukarıya genişleyen) ön görünümlü başucu taşının, omuza paralel olarak sarılmış dolama destar şeklinde serpuşu vardır. Ayakucu taşı, sivri kemer formludur (Res. 15, 16, Çiz. 7, 9).

Şahidenin ön yüzü, arka yüzeyine göre daha geniş olup, düşey dikdörtgen form göstermektedir. Başucu taşının ön köşelikleri dik açılı olmasına karşın, arka köşelikleri iç bükey profillidir (Çiz. 6).

Hüve'l- Bâki

Olacak ferman-ı Hakk ister icabet

Davete emrine mutî olan

Cümle eserler izzete azm edüb

Gitdi beka mülküine

El çeküb fâni cihândan erd-i kurb-i

Rahmete sağ... rûz-ı şeb

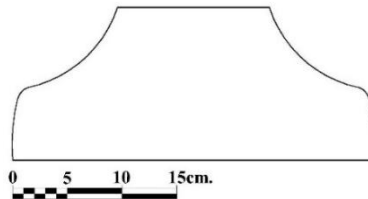
İkram ederdi âleme
 Hanesinde nice kimse
 El sürdü nâ-i ni'mete
 Uzun...Ço...n Ağanın
 Ruhuna Fatiha

Enine silmelerle oluşturulan dikdörtgen kartuşların yüzeyine, on iki satır halinde Osmanlıca celi sülüs hatlı kitabe, kabartma olarak yazılmıştır. Taştaki deformasyondan dolayı on birinci satır kısmen okunabilmiş olup tarih bulunmamaktadır.

Mezarın başucu taşında süsleme unsuru bulunmamaktadır. Ayakucu taşının ön yüzünde bitkisel ve nesneli süslemeler ile karşılaşılmaktadır. Ayakucu taşının alt kısmına servi ağacı olduğu düşünülen bir ağaç, ağacın üzerine ise kama motifi kabartma olarak işlenmiştir. Taşın tepelik kısmında dallar, dalların ucunda ise on iki dairesel form bulunmektedir.

Res. 15: 2 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

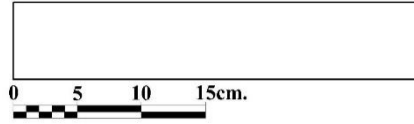
Çiz. 6: 2 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 7: 2 Kat. No'lu Başucu Taşının Görünümü

Res. 16: 2-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 8: 2-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 9: 2-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Görünümü

Katalog No: 3

Mezar taşı, hazirede serbest durumdadır. Bir kısmı günümüze gelmiş olan başucu taşının Aişe Kadın'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Taşın üst kısmı kırık olduğu için başlık ya da tepelik formu bilinmemektedir. Başucunun günümüze gelen kısmı 73 cm yüksekliğinde, 32 cm eninde, 6 cm kalınlığındadır (Res. 17, Çiz. 11).

Başucu taşının gövde yatay kesitine göre ön ve arka yüzeyleri düşey dikdörtgen formludur. Taşın ön ve arka köşeleri dik açılıdır (Çiz. 10).

Şahidenin üst kısmı günümüze gelmediği için kitabenin son üç satırı okunabilmektedir. Silmelerle ayrılmış olan Osmanlıca kitabe, celi sülüs karakterlidir. Kartuşlar soldan sağa doğru hafifçe yükselmektedir. Kitabeye göre mezar, H. 1320/M. 1311-12 tarihlidir.

..Zevcesi Gökhan'ın?

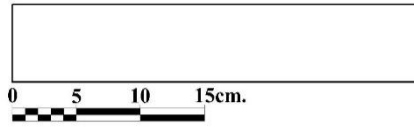
Kerimesi Âişe kadının

Ruhuna El-Fatiha

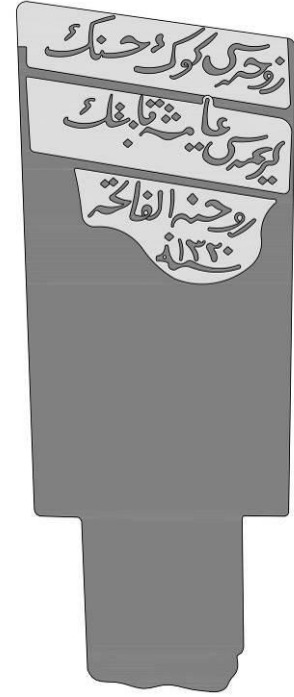
Sene 1320 (M. 1911-12)

Res. 17: 3 Kat. No'lu
Başucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 10: 3 Kat. No'lu Başucu
Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 11: 3 Kat. No'lu
Başucu Taşının Görünümü

Katalog No: 4

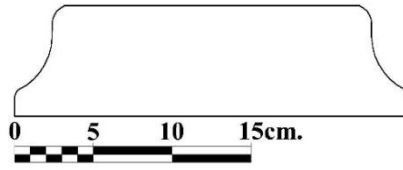
Hazire bölümündeki mezarın sadece ayakucu taşı günümüze gelebilmiştir. Taş 95 cm yüksekliğinde, 35 cm eninde, 6 cm kalınlığındadır. Form ve süsleme özelliklerinden Osmanlı Dönemi'ne ait bir şahide olduğu anlaşılmaktadır. Hotoz başlığından kadına ait olduğu anlaşılan mezar taşında, herhangi bir yazı olmadığı için kimliği bilinmemektedir. Mermer malzemeli ayakucu taşı, kısmen deformasyona uğramış olsa da günümüze sağlam bir şekilde gelebilmiştir (Res. 18, Çiz. 13).

Ayakucu taşının ön köşelikleri dik açılı, arka köşelikleri iç bükey profillidir (Çiz. 12).

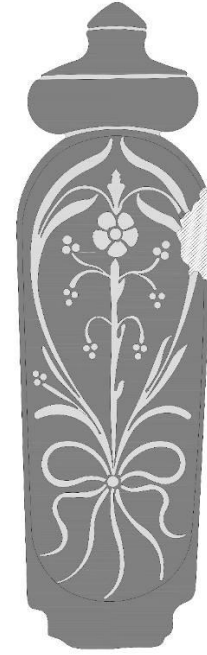
Ayakucu taşının ön yüzünde bahar dalları olarak nitelendirebilecek stilize bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Şahidenin alt kısmında kurdele şeklinde başlayan yapraklar, iki taraftan kıvrımlı bir şekilde yükselmekte ve boyunluk kısmında birleşmektedir. Yaprakların arasında kalan bölümde, ortada bir dal, iki yanında üçer adet üç yapraklı küçük çiçek, ucunda ise daha büyük boyutlu beş yapraklı bir çiçek görülmektedir.

Res. 18: 4-a Kat. No'lu
Ayakucu Taşı

Çiz. 12: 4 Kat. No'lu Ayakucu
Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 13: 4-a Kat. No'lu
Ayakucu Taşı Görünümü

Katalog No: 5

Haziredeki Hacı İbrahim Beyzâdeoğlu Halid Bekir'e ait olan mezar, toprak mezar olarak düzenlenmiştir. Başucu taşı 56 cm yüksekliğinde, 25 cm eninde, 9 cm kalınlığındadır. Ön yüzeyi düşey dikdörtgen formlu olan başucu taşı, fes başlıklıdır. Kum taşından yapılan şahide, kısmen deforme olmuştur (Res. 19, Çiz. 15).

Başucu taşının ön ve arka yüzey genişlikleri birbirinden farklıdır ve düşey dikdörtgen formludur. Şahidenin ön köşelikleri dik açılı, arka köşelikleri pahlıdır (Çiz. 14).

Taşın birbirinden düzgün olmayan silmelerle ayrılan beş kartuşluk kitabesi vardır. Kitabe, Osmanlıca olarak yazılmış olup celi sülüs karakterlidir. Kitabeye göre şahide, H. 1311/1893-94 tarihlidir.

Hüve'l-Bâki

Hacı İbrahim Beğ/yzâde

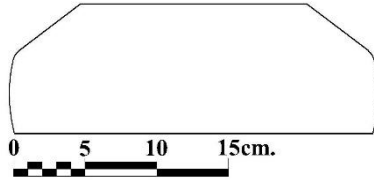
...Hafızın mahtumu

Halid Bekir ruhuna

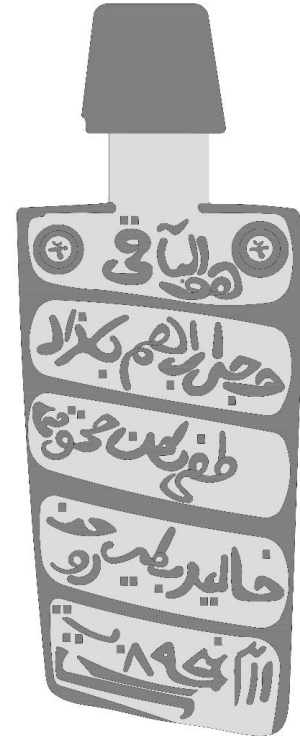
El-Fâtîha 8 Fi ... 311 (M. 1893-94)

Res. 19: 5 Kat. No'lu
Başucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 14: 5 Kat. No'lu Başucu
Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 15: 5 Kat. No'lu
Başucu Taşının Görünümü

Katalog No: 6

Mezarlık alanındaki mezar, Şükrüzâde Numan Bey'in zevcesi ve Uzunoğlu İbrahim Ağa'nın kerimesi Aişe Hanım'a aittir. Mezar, sonradan eklenen çerçeveden dolayı çerçeveli mezar grubuna girmektedir. Başucu taşı, 170 cm yüksekliğinde, 25 cm eninde, 25 cm kalınlığındadır. Başucu taşının üst kısmı, yuvarlak biçimli giderek daralan üç kademeli hotoz başlık ile sonlanmaktadır. Mermer malzemeli başucu taşı ve ayakucu taşı sağlam durumdadır (Res. 20, 21, 22, Çiz. 17, 19).

Başucu taşı silindir formludur. Ayakucu taşı da başucu taşı ile aynı formda olup silindir gövdelidir (Çiz. 16, 18).

Res. 20: 6 Nolu Mezarın Genel Görünümü

Başucu taşı üzerinde, kabartma yaprak motiflerinden oluşan çerçeve içerisinde, dokuz satırlık Osmanlıca kitabe yer almaktadır. Kitabe, celi sülüs karakterlidir. Satırlar, ince silmelerle birbirinden ayrılmaktadır. Kitabeye göre mezar 1909 tarihlidir.

Hüve'l-Bâki

Yâ ilâhi ol mübarek ism-i pâkin-i izzeti

Hem resul'ün fahr-i alem şahı'nın hümeti

Eyle kabrimi ravza-i cennet ya ilahe'l alemin

Gece gündüz eylesünler hür-i gilmân hizmeti

Şükrüzâde Numan Beyin zevcesi

Ve Uzunoğlu İbrahim Ağa'nın

Kerimesi Aişe Hanım'ın Ruhuna Fâtiha

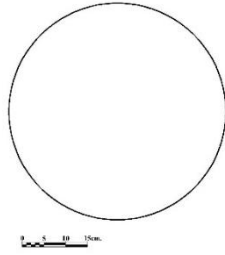
Fi sene 1327 Rebiü'l Evvel 18

Sene 1325 Mart 27 (M. 9 Nisan 1909)

Başucu taşının alt kısmına, şahideyi dolaşan ve yukarıya doğru yönelen kabartma kenger yaprağı motifleri işlenmiştir. Kitabenin birinci ve ikinci satırı arasında, dokuz pullu takı motifine yer verilmiştir. Başucu taşının arkasında, takı motifinin hizasında çiçekli çelenk motifleri işlenmiştir. Başucu taşının üst kısmı, üzeri bitkisel motiflerle çevrelenmiş, yuvarlak üç kademeli olarak sonlanmaktadır. Başucu taşı ile aynı formdaki ayakucu taşının alt bölümünde de kenger yaprağı motifleri taşı çevrelemektedir. Ayakucu taşının gövdesinde bitkisel motifli çelenk içine kabartma olarak ay-yıldız motifleri işlenmiştir. Yıldız, beş kolludur. Başucu taşının tepelik kısmında bulunan süsleme unsurları, ayakucu taşında tekrar etmektedir.

Res. 21: 6 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

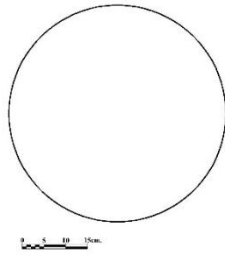
Çiz. 16: 6 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 17: 6 Kat. No'lu Ayakucu Taşının Görünümü

Res. 22: 6-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 18: 6-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 19: 6-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Görünümü

Katalog No: 7

Hacı İbrahim'in oğlu Numan'a ait olan mezara, yakın zamanda beton çerçeve eklenmiştir. Başucu taşı, 134 cm. yüksekliğinde, 34. cm. eninde, 10 cm. kalınlığındadır. Düşey dikdörtgen ön görünüşlü şahide, Aziziye formu fes başlıklıdır. Sivri kemer formu ayakucu taşı ve başucu taşı, mermer malzemeli olup sağlam durumdadır (Res. 23, 24, 25, Çiz. 21, 23).

Başucu ve ayakucu taşının gövde yatay kesitine göre ön ve arka yüzeyleri düşey dikdörtgen formludur. Taşların ön ve arka köşeleri, dik açıdır (Çiz. 20, 22).

Res. 23: 7 Kat. No'lu Mezarın Genel Görünümü

Kitabe, başucu taşının ön yüzünde olup ilk satırı oval bir kartuş içerisinde, diğer satırları yatay silmelerle oluşturulmuş dikdörtgen kartuşlar içerisinde. Sekiz satırlık kitabe, Osmanlıcadır ve celi sülüs karakterlidir. Kitabeye göre mezar, 1925 tarihlidir.

Hüve'l-Bâki

Beni kıl mağfiret Hakk-ı Yezdan

Bi'hakk-ı Arş-ı azam nur-u Kur'an

Gelüb kabrimi ziyâret iden ihvân

İdeler euhuma bir Fâtiha ihsân

Numan Bin Hacı İbrahim

Ruhiçün Fâtiha

Tarih-i vefâtı

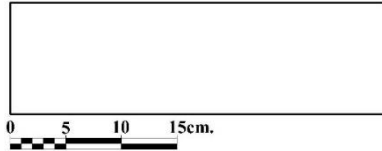
Sene-i Rûmi 1341(Sol Alt)

Sene-i Hicri 1343(Sağ Alt) (Miladi 1925)

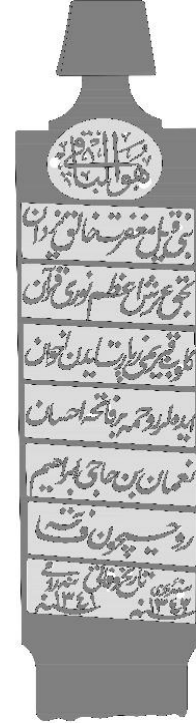
Başucu taşında herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Ayakucu taşının ön yüzünde, vazodan çıkan gül ağacına yer verilmiştir. Ayakucu taşının alt kısmından başlayan ve yukarıya doğru devam eden kıvrım dalların üzerine yaprak ve gül motifleri işlenmiştir. Süsleme, ayakucu taşının ön yüzünü kaplamıştır.

Res. 24: 7 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

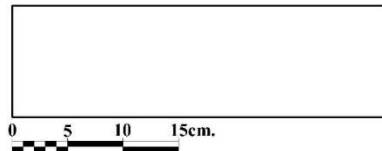
Çiz. 20: 7 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 21: 7 Kat. No'lu Başucu Taşının Görünümü

Res. 25: 7-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 22: 7-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 23: 7-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Görünümü

Katalog No: 8

Mustafa Özkan'ın karısı, Fatma'ya ait olan mezar, çerçevesiz mezar grubuna girmektedir. Başucu taşı, 136 cm yüksekliğinde, 32 cm eninde, 10 cm kalınlığındadır. Kum taşından yapılan başucu taşı bitkisel tepelikli, ayakucu taşı sivri kemer tepeliklidir (Res. 26, 27, Çiz. 25, 27).

Başucu ve ayakucu taşının gövde yatay kesitine göre ön ve arka yüzey genişlikleri birbirinden farklıdır ve düşey dikdörtgen formludur. Taşların ön köşelikleri doksan derece dik açılı, arka köşelikleri kırk beş derecelik açı ile pahlıdır. Şahidelerin arka yüzeyi, ön yüzeyine göre daha dardır (Çiz 24, 26).

Şahidenin kitabesi kartuşuz olarak kazıma tekniğinde, on beş satır halinde, Latin harfleri ile yazılmıştır. Kitabeye göre mezar, 1939 tarihlidir.

BENİ AF KIL EY

HALİK İ YEZDAN

Bİ HAKKI ARŞİ

AZAM NUR-İ

KURAN KABRİ

Mİ ZİYARET Ed

EN İHVAN İdE

NLER BİR FATİ

HA İHSAN

ŞÜKORÜ

MUSTAFA ÖZ

KANIN KARISI

FATMA H R

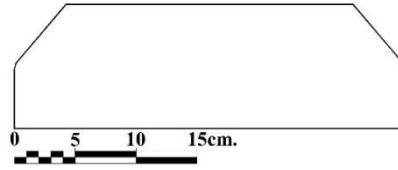
UNA FATİ

HA 30-5-939

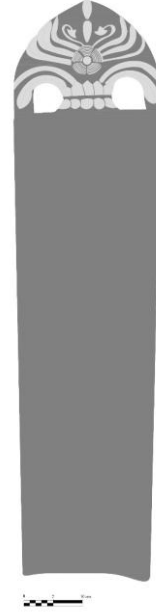
Başucu taşı ve ayakucu taşında süslemeler görülmektedir. Başucu taşının tepelik kısmında, ortada beş yapraklı bir çiçek motifi, etrafında ise stilize kıvrım dallı süslemeler bulunmaktadır. Ayakucu taşında ise vazodan çıkan çiçek görülmektedir. Vazodan çıkan ve yukarıya doğru yönelen dalın iki tarafında dörder tane, beş yapraklı çiçek ve goncalar işlenmiştir. Bu çiçeklerin aralarında ise yapraklar bulunmaktadır. Motif, taşın yüksekliği boyunca devam etmiş ve taşın ön yüzeyini doldurmuştur.

Res. 26: 8 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

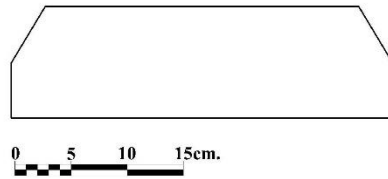
Çiz. 24: 8 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 25: 8 Kat. No'lu Başucu Taşının Görünümü

Res. 27: 8-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 26: 8-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 27: 8-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Görünümü

Katalog No: 9

Haziredeki mezar, Hacı İbrahim Bey'in oğlu Mustafa Bey'e aittir. Mezar, çerçeveli mezar grubuna girmektedir. Başucu taşı, 117 cm yüksekliğinde, 35 cm eninde, 9 cm kalınlığındadır. Baş ve ayakucu taşı, mermer malzemelidir. Başucu taşı fes başlıklı, ayakucu taşı kaş kemer tepeliklidir (Res. 28, 29, Çiz. 29, 31).

Baş ve ayakucu taşları aynı plandadır. Dikdörtgen prizma gövdeli şahidelerin ön ve arka yüzeyleri aynı genişlikte olup ön ve arka köşelikleri dik açıdır (Çiz. 28, 30).

Şahidenin dokuz satır olan kitabesinin üç satırı Arap, altı satırı Latin alfabesi ile yazılmıştır. Kartuşsuz kitabe, kabartma olarak yazılmıştır. Kitabeye göre mezar, 1946 tarihlidir.

Bismillahirrahmanirrahim

Eşhedü En Lâ İlâhe İllallah ve Eşhedü Enne

Muhammeden Abdühü ve Resûlühü

Hacı İbrahim

Beyin Oğlu

Mustafa Bey

Ruhuna Fatiha

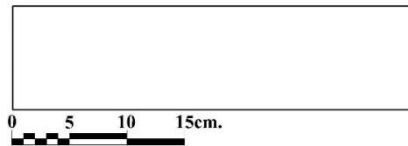
D. 1284

Ö. 14.9. 1946

Başucu taşında süsleme unsuru bulunmamaktadır. Ayakucu taşında ise vazodan çıkan çiçek süslemesi görülmektedir. Vazodan çıkan ve yukarıya doğru yönelen kıvrım dalların iki tarafına açmış çiçekler ve goncalar işlenmiştir.

Res. 28: 9 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

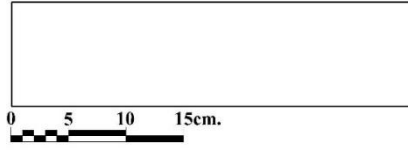
Çiz. 28: 9 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

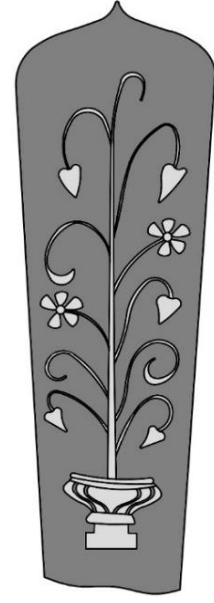
Çiz. 29: 9 Kat. No'lu Başucu Taşının Görünümü

Res. 29: 9-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 30: 9-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 31: 9-a Kat. No'lu Ayakucu Taşının Görünümü

Katalog No: 10

Numan Bey zevcesi Melek Hanım'a ait olan mezar, çerçevesiz mezar olarak düzenlenmiştir. Çerçevenin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Başucu taşı, 142 cm yüksekliğinde, 32 cm eninde, 9 cm kalınlığındadır. Başucu taşı güneş tepelikli, ayakucu taşı sivri kemer tepeliklidir (Res. 30, 31, 32, Çiz. 33, 35).

Başucu ve ayakucu taşının gövde yatay kesitine göre ön ve arka yüzey genişlikleri birbirinden farklı olup, düşey dikdörtgen formludur. Taşların ön köşelikleri doksan derece dik açılı, arka köşelikleri ise pahlıdır. Şahidelerin arka yüzeyi ön yüzeyine göre daha dardır (Çiz. 32, 34).

Res. 30: 10 Kat. No'lu Mezarın Genel Görünümü

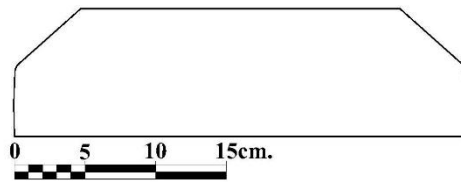
Başucu taşının kitabesi, on yedi satır halinde Latin alfabesiyle yazılmış olup kazıma tekniğinde işlenmiştir. Kitabede "d" harfinin küçük diğerlerinin büyük karakterde yazılması dikkat çekicidir. Kitabeye göre şahide, 1928 tarihlidir.

BAKUP GEÇ
 ME EY MUHA
 MMET ÜMM
 ETİ ÖLÜN
 ÜN dİRİYE
 BİR FATİH
 EdİR MİNN
 ETİ ÖMER
 EFENdİ KE
 ERİMESİ NU
 MAN B. ZE
 VCESİ ME
 LEK H. M
 RUHUNA
 FATİHE
 3-3-1928
 ..-22-1346

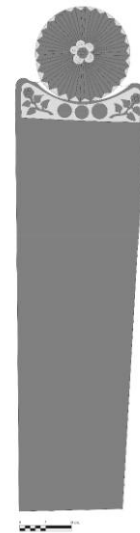
Başucu taşında yer alan güneş tepelik, taşa hareket kazandırmaktadır. Başucu taşının boyunluk kısmına üçlü takı motifi, iki yanına ise simetrik olarak çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Ayakucu taşının ön yüzünde vazodan çıkan çiçek süslemesi vardır. Vazodan çıkan dalın iki yanında dörder, tepesinde ise bir tane, kabartma olarak işlenmiş beş yapraklı çiçek görülür.

Res. 31: 10 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

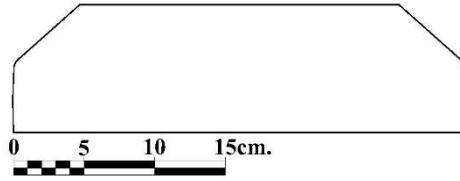
Çiz. 32: 10 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 33: 10 Kat. No'lu Başucu Taşının Görünümü

Res. 32: 10-a Kat. No'lu
Ayakucu Taşının Ön
Yüzü

Çiz. 34: 10-a Kat. No'lu Ayakucu
Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 35: 10-a Kat. No'lu
Ayakucu Taşının
Görünümü

Katalog No: 11

Niyazi Özkan'a ait olan mezar, iki kademeli bir platform üzerinde çerçevesi olarak düzenlenmiştir. Başucu taşı, 106 cm yüksekliğinde, 30 cm eninde, 11 cm kalınlığındadır. Külah tepelikli şahide, dikdörtgen bir kaide üzerine oturtulmuştur. Şahide, günümüz mezar taşı üslubuna geçişin önemli bir örneğidir (Res. 33, 34, Çiz. 37).

Başucu taşının gövde yatay kesitine göre ön ve arka yüzeyleri, düşey dikdörtgen formudur. Taşın ön ve arka köşeleri dik açılıdır (Çiz. 36).

Başucu taşında kitabeliğin üzerinden başlayıp iki tarafta devam eden lale motifi tepede dairesel form oluşturarak birleşmektedir. Başucu taşının kaide bölümünde palmet motiflerinin iç içe geçmesiyle oluşturulmuş bitkisel süsleme, kabartma olarak yapılmıştır.

Res. 33: 11 Kat. No'lu Mezarın Genel Görünümü

Kaş kemer ile sonlanan kitabelikte yer alan yedi satır kitabenin ilk satırı Arap alfabeli, diğer satırları Latin alfabelidir. Kitabe içeriğinde Rahman suresinin 26. ayetine yer verilmiştir. Kitabede bulunan tarihe göre mezar, 1958 tarihlidir.

Hüve'l-Bâki

Küllümen

Aleyha Fan

Niyazi

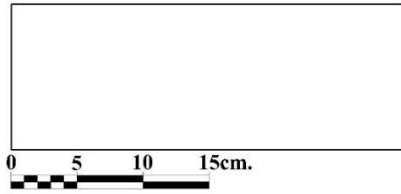
Özkan

Ruhuna Fatiha

D. 1910 Ö.2.8.958

Res. 34: 11 Kat. No'lu Başucu Taşının Ön Yüzü

Çiz. 36: 11 Kat. No'lu Başucu Taşının Gövde Yatay Kesiti

Çiz. 37: 11 Kat. No'lu Başucu Taşının Görünümü

4. Karşılaştırma-Değerlendirme

4.1. Gebelit Camisi

Tarakçı Köyü, Gebelit Camisi plan, düzenleme, bezeme ile malzeme ve teknik özellikleri bakımından mütevazı bir mahalle camisidir. Caminin en dikkat çeken özelliği, giriş kapısı üzerindeki inşa tarihi ve bani isminin belirtildiği kitabesidir. Kitabesine göre cami, H 1289/ M 1872/1873 yılında yeniden inşa edilmiştir. Yapının ilk evresi hakkında bir bilgi yoktur. Ancak eski planının tekrarlanmış olabileceğini düşünmekteyiz. Yeniden inşa edilen cami, kareye yakın dikdörtgen planlı harimden ibarettir. Cami, ahşap tavanlı ve kırma

çatılıdır. Caminin taşıyıcı öğeleri, minberi, mihrabı ve mahfili yenilenmiş olup kuzeyine üç bölümlü son cemaat yeri sonraki dönemlerde ilave edilmiştir.

19. yüzyılda yaygın olarak inşa edilen bu tür küçük ölçekli yapılar, Anadolu'nun birçok köy ve mahallesinde karşımıza çıkmaktadır. Cami, yakın çevreden temin edilen moloz taşlarla yığma duvar tekniğinde ve yerel ustalar tarafından inşa edilmiştir. Cami inşa edilirken herhangi bir estetik kaygı güdülmemiş, işlevsellik ön planda tutulmuştur.

4.2. Mezarlar ve Mezar Taşları

Gebelit Camisi haziresi ve batısındaki mezarlıkta 10 mezar ile başucu taşına ait bir parça günümüze ulaşmıştır. Mezarlardan 1, 2, 4, 5, 8 ve 9 katalog numaralı olanlar hazirede, 6, 7, 10 ve 11 katalog numaralı mezarlar ise caminin batısındaki mezarlık alanında yer almaktadır. Mezarlardan 5'i Osmanlı (Kat. 1, 2, 4, 5, 6), 5'i ise Cumhuriyet Dönemi'ne (Kat. 7, 8, 9, 10, 11) aittir. Serbest durumda olan başucu taşı da Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Mezarların 5'i toprak¹, 5'i ise çerçevesiz mezar² tipindedir. Mezarların 6'sının hem başucu hem de ayakucu taşı (Kat. 2, 6, 7, 8, 9, 10), 3'ünün sadece başucu taşı (Kat. 1, 5, 11), 1'nin ise sadece ayakucu taşı (Kat. 4-a) mevcuttur. 1 başucu taşı parçasının ise hangi mezara ait olduğu belirlenememiştir (Kat. 3). İncelenen 11 mezardan 6'sı erkek, 5'i kadına aittir.

1 Başucu
Taşı

2-Başucu
Taşı

2-a
Ayakucu
Taşı

3 Başucu Taşı

4- Ayakucu
Taşı

5 Başucu Taşı

¹ Toprak mezarlar mezar çukurunun kısa kenarlarına başucu ve ayakucu şahidelerinin dikilmesiyle oluşan en yaygın mezar tipidir. Toprak mezar örnekleri için bkz. Çal 2005, 615; Gündoğan 2007, 223; Çal-İltar 2011, 14; Beyazıt 2014, 220; Bayrakal 2016, 234-235; Acar 2019, 982.

² Mezar çukurunun taş veya benzeri malzeme ile belirli bir yüksekliğe kadar çerçevesizlenmesinden oluşurlar. Bu tür mezarların kısa kenarlarına başucu ve ayakucu şahideleri yerleştirilmiştir. Örnek için bkz. Çal-Ataoguz Çal 2008, 4; Çal-İltar 2011, 14-15; Bayrakal 2016, 236; Acar 2019, 982.

6 Başucu
Taşı

6-a
Ayakucu
Taşı

7 Başucu
Taşı

7-a Ayakucu
Taşı

8 Başucu
Taşı

8-a Ayakucu
Taşı

9 Başucu
Taşı

9-a
Ayakucu
Taşı

10 Başucu
Taşı

10-a Ayakucu
Taşı

11 Başucu
Taşı

4.2.1. Mezar Taşı Tipleri

Mezar taşları, literatürde farklı araştırmacılar tarafından gövde biçimlerine, gövde yatay kesitlerine, başlıklarına, tezyinatına ve kitabelerine göre benzer şekilde sınıflandırılmıştır³.

4.2.1.1. Gövde Biçimleri/Ön Görünüşler

Gebelit Camisi haziresi ve batısındaki mezarlıktaki mezar taşları ön görünüşleri açısından değerlendirildiğinde ikiz kenar yamuk ön görünümlü⁴, dikdörtgen ön görünümlü⁵,

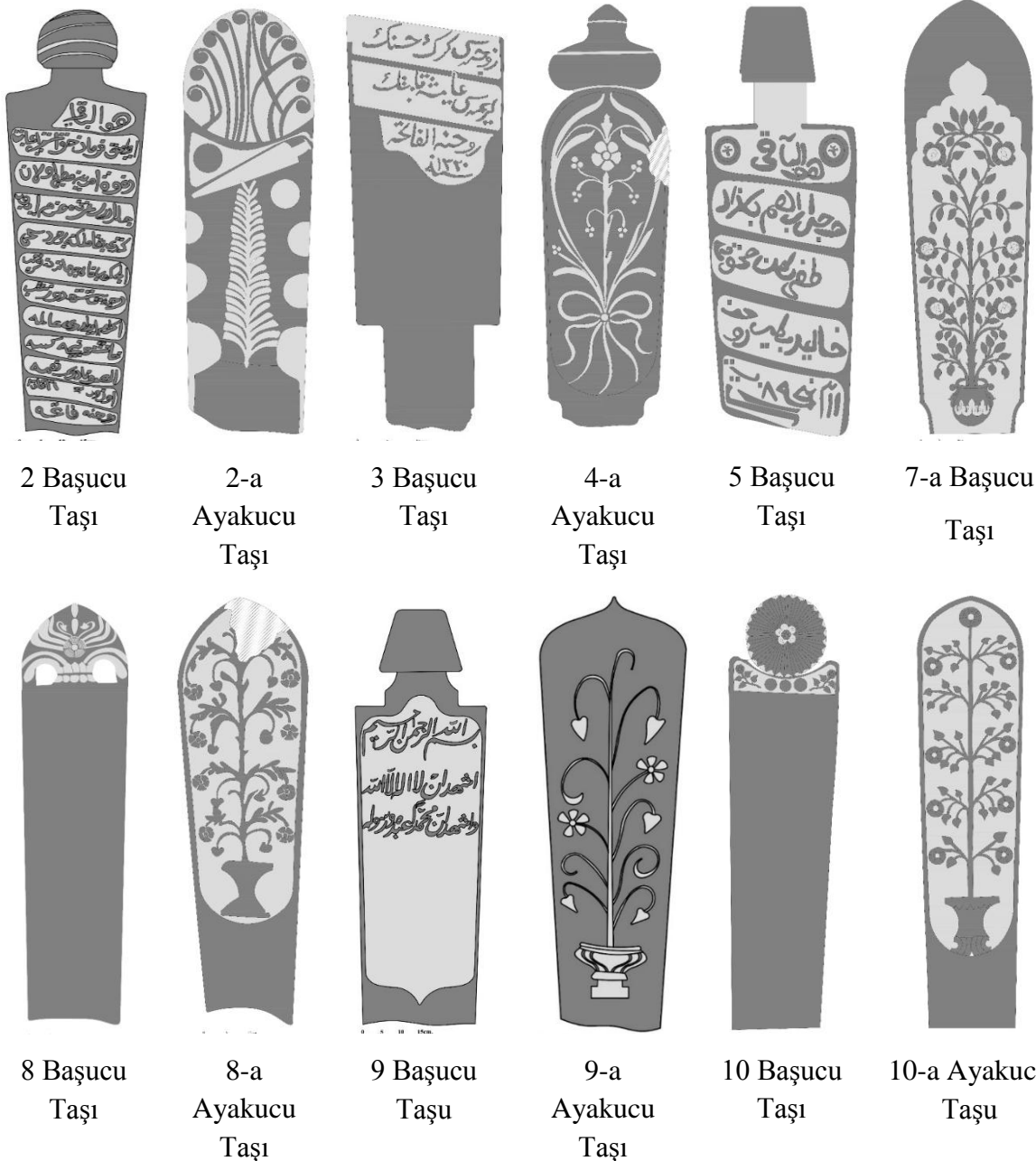
³ Grammont vd. 1990, 177-214; Çal-Ataoguz Çal 2008, 7-12.

⁴ İkizkenar yamuk ön görünümlü taşlarda, gövde aşağıdan yukarıya doğru ikizkenar yamuk oluşturacak şekilde genişleyerek yükselmekte, tepelik veya başlıkla sonlanmaktadır. Örnekler için bkz. Aktaş Yasa-Kaya Yiğit-Yazar 2011, 73.

⁵ Örnekler için bkz. Çal 2007, 298-300; Çal-İltar 2011, 16-19; Bayrakal 2016, 239.

ve silindir gövdeli (sütun şeklinde)⁶ olmak üzere üç ön görünüş tipi tespit edilmiştir. Mezarlıktaki 17 şahideden 6 başucu ve 6 ayakucu şahidesi ikizkenar yamuk, 3 başucu şahidesi dikdörtgen ön görünüşlü, 1 başucu ve 1 ayakucu şahidesi ise (Kat. 6, 6-a) silindir formu gövdeye sahiptir.

İkizkenar yamuk ön görünüşlü taşlarda gövde aşağıdan yukarıya doğru ikizkenar yamuk oluşturacak şekilde genişleyerek, dikdörtgen ön görünüşlü mezar taşlarında ise aşağıdan yukarıya doğru düzgün dikdörtgen bir form oluşturacak şekilde yükselerek başlık veya tepelikle sonlanmaktadır. Silindir formu şahideler ise diğer iki tipten tamamen farklıdır. Bu tipteki taşlarda gövde silindir şeklinde düz olarak yükselmekte ve başlıkla sonlanmaktadır.

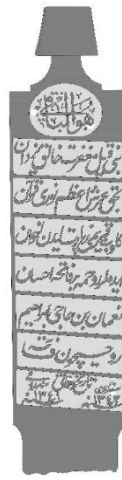

Yamuk Ön Görünüşlü Taşlar

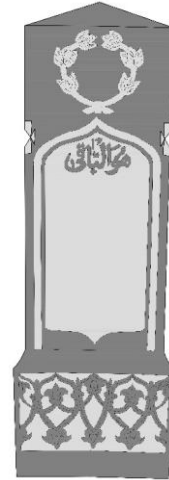
⁶ Silindir formu taşlar diğer iki tipten tamamen farklıdır. Bu tipteki taşlarda gövde silindir şeklinde düz veya yukarıya doğru genişleyerek yükselmekte, başlık veya külahla sonlanmaktadır. Silindir formu Osmanlı mezar taşı örnekleri için bkz. Arslan 2007, 467; Gümüşdağ 2007, 167; Çal-İltar 2011, 22; Yariş 2018, 38, 40.

1 Başucu Taşı

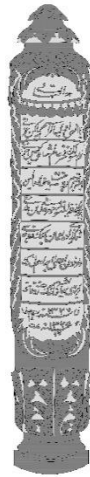

7 Başucu Taşı

11 Başucu Taşı

Dikdörtgen Ön Görünüşlü Taşlar

6 Başucu Taşı

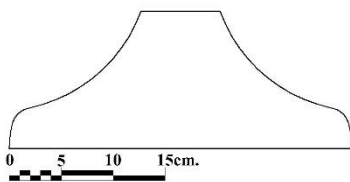
6-a Ayakucu Taşı

Silindir Formlu Ön Görünüşlü Taşlar

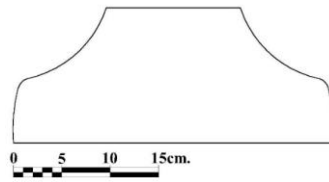
4.2.1.2. Gövde Yatay Kesitleri (Planları)

Gebelit Camisi haziresi ve batısındaki mezarlıkta bulunan mezar taşlarında 4 farklı gövde yatay kesit (plan) tipi tespit edilmektedir.

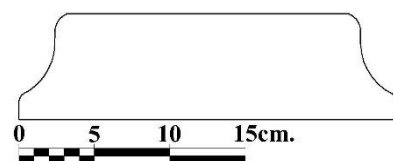
1. Tip: Bu tip taşların diğer kenarlara göre daha uzun olan ön yüzleri düzdür. Kısa olan yan yüzler dışa doğru hafif bombe oluşturduktan sonra oval bir form oluşturacak şekilde içbükey olarak kıvrılarak düz olan arka yüzle birleşmektedir. Mezarlıkta bu tipin üç örneği (Kat. 1, 2 ve 4) tespit edilmiştir. Örneklerin hepsi başucu şahidesidir.

1 Başucu Taşı

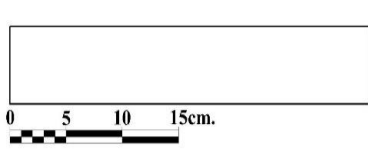

2 Başucu Taşı

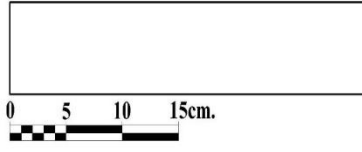

4 Başucu Taşı

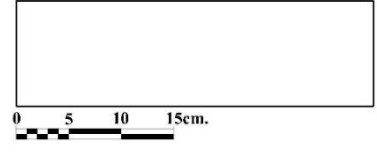
2. Tip: Bu tip şahidelerde uzun ön ve arka yüzler ve kısa yan yüzleri dikdörtgen biçimindedir. Mezarlıkta bu tipin üç örneği tespit edilmiştir. Örneklerden 4'ü başucu (Kat. 3, 7, 9, 11), 3'ü ayakucu (2-a, 7-a, 9-a) şahidesidir.

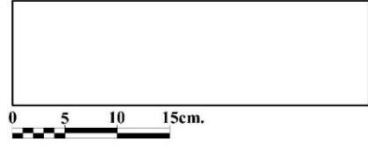
2-a Ayakucu Taşı

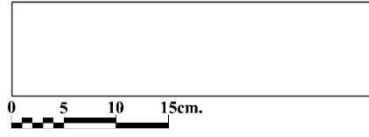
3 Başucu Taşı

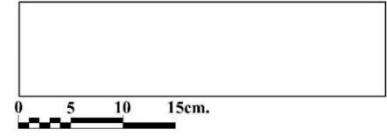
7 Başucu Taşı

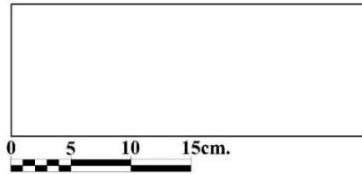
7-a Ayakucu Taşı

9 Başucu Taşı

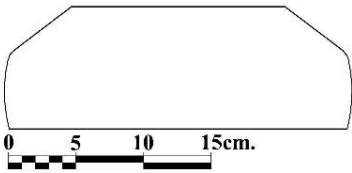

9-a Ayakucu Taşı

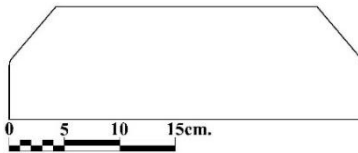

11 Başucu Taşı

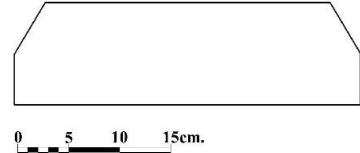
3. Tip: Bu tip şahideler düzgün olmayan beşgen planlıdır. Daha uzun olan ön yüzler düzdür. Yan yüzler belirli bir kalınlıkta düz olarak devam ettikten sonra çapraz olarak kırılarak (pahlanarak) daha kısa ve düz olan arka yüzle birleşmektedir. Mezarlıkta bu tipin beş örneği tespit edilmiştir. Örneklerden 3'ü başucu (Kat. 5, 8, 10), 2'si ayakucu (Kat. 8-a, 10-a) şahidesidir.

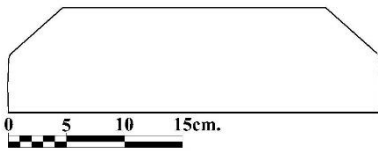
5 Başucu Taşı

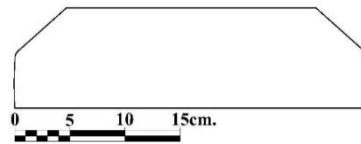
8 Başucu Taşı

8-Ayakucu Taşı

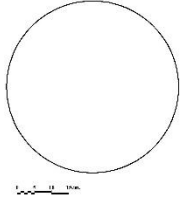

10 Başucu Taşı

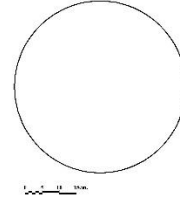

10-a Ayakucu Taşı

4. Tip: Bu tip şahideler silindirik formu olup daire kesitlidir. Mezarlıkta 2 örneği tespit edilmiştir.

6 Başucu Taşı

6-a Ayakucu Taşı

4.2.1.3. Mezar Taşı Başlıkları

Gebelit Camisi haziresi ve batısındaki mezarlıkta yer alan mezar taşlarının 8'i başlıklı, 8'i tepeliklidir. 1 şahidenin üst kısmı kırık olduğu için başlık veya tepelik biçimi saptanamamıştır.

Başlıklı taşlarda sarık, fes ve hotoz olmak üzere üç başlık tipi tespit edilmiştir.

Sarıklı başlıklar, iç başlığa dıştan ince bezin dilimler halinde sarıldığı, iç başlığın çok az veya hiç görülmediği başlıklardır⁷. 2 başucu taşında (Kat. 1, 2) tespit edilen sarıklar, kavuk üzerine omuza paralel olarak sarılan dolama tipinde başlıklardır. Genellikle halk tarafından giyilen dolamalar en yaygın anonim başlıklardan biridir.

1 Başucu Taşı

2 Başucu Taşı

Sarıklı Başlıklar

Başlıklardaki fes formları, vuruldukkarı kalıba göre Mecidiye, Aziziye, Hamidiye, Zuhaf ve Sıfır gibi farklı isimlerle anılmaktadır⁸. Mahmudi, Mecidi, Azizi ve Hamidi fesleri adlarını dönem padişahının giydiği fes kalıplarından almaktadır⁹. İncelenen başucu taşlarından 3'ünde fes başlık tespit edilmiştir. Feslerden 1'i formundan dolayı Hamidi fesi¹⁰ anımsatırken diğer ikisi ise Azizi fes¹¹ formunu anımsatmaktadır.

⁷ Çal 2015, 310.

⁸ İşli 2009, 146-149; Güzel 2015, 176.

⁹ Bayrakal 2016, 241.

¹⁰ Sultan Abdülhamid'in fesinden hareketle "Hamidiye" olarak adlandırılan bu tipte başlığın alt ve üst çapı arasındaki fark azdır ve Aziziye formlu festen daha uzundur. H. Çal-Ö. Çal 2008, 22. Benzer örnekler için bkz. Gümüşdağ 2007, 3,64. Mermutlu 2011, 95; Çal-İltar 2011, 32; Bayrakal 2016, 242.

¹¹ Sultan Abdülaziz adına İzafe'ten "Aziziye" kalıplı olarak adlandırılan bu tipte fesin üst çapı alt çapından daha dardır ve Hamidiye fesine göre kısadır. H. Çal, Ö. Çal 2008, 22. Benzer örnekler için bkz. Nefes 2002, 61, 100; Mermutlu 2011, 208; Çal-İltar 2011, 32; Bayrakal 2016, 243.

5 Başıcu Taşı

7 Başıcu Taşı

9 Başıcu Taşı

Hamidiye Kalıplı Fes

Aziziye Kalıplı Fesler

Kadınların kullandığı başlık olan hotoz, kadın mezar taşlarına özgü başlık olarak mezar taşlarında kullanılmıştır. Hotoz başlıklar, mezar taşlarında farklı formlarda ve boyutlarda karşımıza çıkmaktadır¹². Araştırmaya konu olan mezar taşlarından 1 başucu ve 2 ayakucu taşında hotoz başlık görülmektedir¹³. Hotozlardan biri soğan biçimli¹⁴, diğer ikisi ise üç kademeli¹⁵ bir yapıya sahiptir.

4- Ayakucu Taşı

6 Başıcu Taşı

6-a Ayakucu Taşı

Hotoz Başlıklar

Tepelikli 8 mezar taşında kemer, güneş (Kat. 10)¹⁶, bitki (Kat. 8)¹⁷ ve külah (Kat. 11) olmak dört tepelik tipi görülmektedir. En yaygın tepelik tipi 5 örnekte tespit edilen kemer tepeliklerdir. Kemer tepeliklerden 4'ü sivri (Kat. 2-a, 7-a, 8-a, 10-a), 1'i ise kaş kemer (Kat. 8-a) tepeliklidir. Kemer tepeliklerin tamamı ayakucu taşındadır. Diğer tiplerden birer örnek bulunmaktadır.

7 Başıcu Taşı

10 Başıcu Taşı

11 Başıcu Taşı

¹² Çal-İltar 2011, 34-35.

¹³ Gündoğan 2007, 235; Hanoğlu 2018, 322.

¹⁴ Benzer örnekler için bkz. Nefes 2002, 27; Çal-İltar 2011, 35.

¹⁵ Nadir olarak karşılaşılan üç kademeli hotoz başlık, Göynük Akşemsettin Türbesi Haziresindeki bir mezar taşında kullanılmıştır. Bkz. Barışta 2002, 121.

¹⁶ Benzer örnekler için bkz. Nefes 2002, 200; Çal 2007, 300; Gümüşdağ 2007, 178, Gündoğan 2007, 245; Çal-İltar 2011, 20; Bayrakal 2016, 250-251.

¹⁷ Gümüşdağ 2007, 173, 182; Çal 2007, 300; Aktaş Yasa-Kaya Yiğit-Yazar 2011, 75-76, Yariş 2018, 219, 223, Acar 2019, 984; Bayrakal 2016, 251.

Bitki Tepelikli2-a Ayakucu
Taşı**Güneş Tepelikli**7-a Ayakucu
Taşı8-a Ayakucu
Taşı10-a Ayakucu
Taşı**Külâh Tepelikli**8-a Ayakucu
Taşı**Sivri Kemer Tepelikler****Kaş Kemer T.**

Geleneği devam ettiren erkek ve kadın mezar taşlarının başlık ve tepeliklerine baktığımızda Osmanlı dönemi mezar taşı başlık ve tepeliklerini devam ettirdiği görülmektedir. 25 Kasım 1925 yılında kabul edilen "Şapka Kanununa"¹⁸ rağmen fes başlıkların Cumhuriyet Dönemi mezar taşlarında devam etmesi dikkat çekicidir.

4.2.1.4. Mezar Taşı Bezemeleri

Gebelit Camisi haziresi ve batısındaki mezarlıkta incelenen 11 mezarlardan, 10'unda bezeme tespit edilmiştir. Mezarlardan 3'ünün hem başucu hem de ayakucu taşında, 4'ünün ayakucu taşında, 3'ünün ise başucu taşında bezeme yer almaktadır. 1 mezara ait şahide de ise bezeme tespit edilememiştir. Şahide tipleri açısından konuya bakılınca 10 mezara ait, 11 bezemeli mezar taşının 7'si ayakucu, 4'ü ise başucu taşıdır. Bezemeler genellikle başucu taşlarının başlıklarında, kitabeliğin alt ve üst kısımlarında, tepeliklerde, ayakucu taşlarında ise gövdede görülmektedir.

Bezeme bulunan 11 mezar taşında bitkisel ve karma olmak üzere iki bezeme türü tespit edilmiştir. 11 mezar taşından 3'ünde bitkisel (Kat. 4-a, 8 ve 11), 8'inde karma bezeme ile karşılaşılmaktadır. Bitkisel motifler, çeşitli tiplerdeki yapraklar oluşturmaktadır.

Karma süslemeler bitkisel-nesneli (Kat. 2-a, 6, 7-a, 8-a, 9-a 10 ve 10-a) ve bitkisel-geometrik (Kat. 6-a) olarak görülmektedir. Karma kompozisyonları bitkisel motiflerle birlikte kullanılan nesnelere oluşturmaktadır. Bunlar vazolar içerisindeki bitkisel motifler, bitkisel motiflerle kesici silahlar, bitkisel motiflerle birlikte kullanılan takı motifleri olarak sınıflamak mümkündür.

Vazodan çıkan bahar dalları ve kıvrım dalların genellikle çiçek motifi ile birlikte kullanılarak kompozisyonu tamamladığı görülmektedir. Vazodan çıkan çiçekler yukarıya doğru S ve C kıvrımları oluşturmakta olup kıvrım dalların uçları, soyut çiçek motifleriyle sonlandırılmıştır. Bu tür süslemeler mezar taşlarında yaygın olarak kullanılmış olup incelenen beş ayakucu taşında (7-a, 8-a, 9-a, 10-a) karşımıza çıkmaktadır. Vazodan çıkan çiçeklerden biri ise (Kat. 7-a) gül ağacıdır. Vazodan çıkan çiçek kompozisyonunun parçası olan vazo, 15. yüzyıldan beri çini, kitap tezyinatı ve minyatürler, mezar taşları ve çeşmelerde görülmekte olup 19. yüzyılda kullanımı yaygınlaşmıştır¹⁹.

Bitkisel ve nesneli örneklerden birinde servi ağacı motifiyle²⁰, kesici silah olan kama motifinin²¹ birlikte kullanıldığı (Kat. 2-a) görülmektedir. Her daim yeşil kalan servi, uzun boyuyla ebediyeti simgelemektedir²².

¹⁸ Kılıç 1995, 547.

¹⁹ Akar 1969, 267-271.

²⁰ Bazı örnekler için bkz. Arslan 2007, 486; Gündoğan 2007, 271; Yarış 2018, 233-234; Çal-İltar 2011, 50; Bayrakal 2016, 263-264.

Osmanlı Dönemi mezar taşı olan 1 (Kat. 6), geleneği devam ettiren 1 (Kat. 10) olmak üzere 2 mezar taşında takı ve bitkisel motifler birlikte kullanılmıştır. 6 katalog numaralı mezar taşında 9'lu, 10 katalog numaralı mezar taşında ise 3'lü takı bulunmaktadır²³.

Geometrik ve bitkisel motifin birlikte kullanıldığı ayakucu taşında (Kat. 6-a) ay-yıldız ve kenger motifi ile birlikte görülmektedir. Ay-yıldız²⁴, bitkisel kıvrımlardan oluşan bir kartuş içerisine alınmış olup yukarıya bakar şekildedir. Osmanlı geç dönem motifi olarak karşımıza çıkan ay ve yıldız motifi Türklük sembolü olarak da düşünülebilir²⁵. Akant (kenger) motifi ise incelenen mezarlardan birinin baş ve ayakucu taşında (Kat. 6, 6-a), silindirik formlu gövdeli taşların alt kısmını çevreler şekilde görülmektedir²⁶.

Mezar taşı geleneğinde bezemeli mezar taşlarının genellikle kadınlara ait olduğu bilinmektedir. Fakat hazire mezarlık alanındaki 6 erkek mezarından 3'ünde (Kat. 2, 7, 9) özellikle bitkisel süslemeler ile karşılaşılmaması dikkat çekicidir.

4.2.1.5. Mezar Taşı Kitabeleri

Kitabeler alfabe, hat, satır düzeni ve içeriklerine göre değerlendirilmiştir.

Alfabe, Hat ve Satır Düzeni: İncelediğimiz örneklerde kitabeler başucu taşlarının ön yüzlerine hak edilmiştir. Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşları, Osmanlıca olarak yazılmıştır. Cumhuriyet Dönemi olup geleneği devam ettiren mezar taşının 1'i Arap alfabesi (Kat. 7), 2'si Latin alfabesiyle (Kat. 8, 10), 2'si ise hem Latin hem de Arap (Kat. 9, 11) alfabesiyle yazılmıştır.

Kitabeliklerdeki yazılar, kartuşlu ve kartuşsuz olarak düzenlenmiştir. Kataloğa dâhil edilen 1, 2, 3, 5, 6 ve 7 katalog numaralı mezar taşlarının kitabeleri kartuşlu, 8, 9, 10 ve 11 katalog numaralı mezar taşları kartuşsuzdur. Arap alfabeli mezar taşı kitabeleri genellikle kartuş içerisinde yazılırken, Latin alfabeli mezar taşları kitabeleri ise genellikle kartuşsuz olduğu görülmekte olup Osmanlı mezar taşı kitabe yazılış biçiminin Cumhuriyet Dönemi mezar taşlarında değiştiği anlaşılmaktadır.

Yazılar, iki başucu taşı dışında düz bir hat ile yazılmıştır. Fakat 1 ve 3 katalog numaralı mezar taşlarında, sağdan sola doğru kırk beş derecelik açı ile yükseldiği görülmektedir. Arap alfabeli kitabeler, 1'i dışında celi sülüs hatla yazılmıştır. 9 katalog numaralı taşta talik hat kullanıldığı görülmektedir.

Kitabe İçerikleri: Mezar taşı kitabelerindeki yazıları Halit Çal, başlangıç ifadesi, insanlara uyarı, durum bildirme, sebep bildirme, tanrıdan istek, insanlardan istek, meslek, sülale adı, tanrıdan istek (dua), mezar taşlarında geçen adlar, insanlardan istek ve tarih olmak üzere on iki başlık altında değerlendirmiştir²⁷.

Kitabelerin ilk satırlarında başlangıç ifadeleri bulunmaktadır. İncelenen ve kitabesi olan Osmanlı mezar taşlarında başlangıç ifadesi olarak *Hüve'l- Bâki* (Kat. 1, 2, 5, 6) lafzı

²¹ Osmanlı Dönemi örneklerinin bazılar için bkz. Taşdemir 1993, s. 151; Baş 2009, 563.

²² Çulpan 1961; Tayanç 1962, 4.

²³ Osmanlı Dönemi örneklerinin bazılar için bkz. Arslan 2007, 460.

²⁴ Benzer örnekler için bkz., Biçici 2006, s 177; Gündoğan 2007, 235; Çal 2008, 29; Çal 2010, 2002; Biçici 2011, 132, 133; Şeyban 2016, 522-523.

²⁵ Hanoğlu-Bayhan 2017, 293.

²⁶ Osmanlı Dönemi örnekleri için bkz. Nefes 2002, 190; Çal 2007, 310; Arslan 2007, 450-51; Canyurt 2007, 187; Gündoğan 2007, Çakar 2007, 492; 279; Yasa-Yiğit-Yazar 2011.

²⁷ Çal 2007, 311-322; Çal-Çal Ataoğuz 2008, 41-55. Laqueur 2010, 80-95.

kullanılmıştır²⁸. Geleneği devam ettiren 7 ve 11 katalog numaralı mezar taşında da başlangıç ibaresi olarak *Hüve'l- Bâki* lafzı geçmektedir.

İncelenen mezar taşlarında *Bakıp geçme ey Muhammed ümmeti, Ölüünün diriden bir fatihadır himmeti* (Kat. 10) gibi insanlara uyarı, *Azm edüb gitdi beka mülküne, el çeküb fâni cihândan erd-i kurb-i rahmete* (Kat. 1, 2) gibi durum bildirme, *Eyle kabrimi ravza-i Cennet yâ ilahe'l alemin* (Kat. 6), *Beni kıl mağfiret Hakk-ı yezdan, Bi'hakk-ı arş-ı azim nur-u Kur'an* (Kat. 7, 8) gibi tanrıdan istek, *Kabrimi ziyaret edenler ihvan edeler bir fatiha* (Kat. 7, 8) gibi insanlardan istek ifadeleri yer almaktadır. 11 katalog numaralı Cumhuriyet Dönemi mezar taşında ise Rahman Suresi'nin 26. Ayeti olan "*Kullu Men Âleyha Fân* (Yeryüzünde bulunanların hepsi fanidir)²⁹ ibaresine yer verilmiştir³⁰. 9 numaralı mezar taşında ise Kelime-i Şahadet yazılıdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1925) Arap alfabesiyle yazılan bir mezar taşıyla (Kat. 7) 1939 tarihli Latin alfabeli mezar taşının kitabe içeriklerinin aynı olması dikkat çekicidir.

İncelenen mezar taşlarının birkaç sülaleye ait olduğu anlaşılmaktadır. 1 katalog numaralı mezar taşı babaya, 2 katalog numaralı mezar taşı ise oğula ait olup bunlar Uzunoğlu sülalesine mensup kişilerdir. 6 katalog numaralı şahidede de Uzunoğlu İbrahim Bey'in adı geçmekte olup aynı sülaleye aittir. 6, 7 ve 10 numaralı mezar taşlarında Numan ismi geçmektedir. Cumhuriyet Dönemi'ne ait mezar taşlarından 2 tanesinde soyadı (Kat. 8, 11) görülmekte olup iki taştaki soyadı (Özkan) aynıdır.

Mezar taşı kitabelerinde erkek isimleri olarak Osman, Bekir, İbrahim, Mustafa, Niyazi, kadın isimleri olarak ise Aişe (Ayşe), Fatıma ve Melek isimleri geçmektedir.

Kitabelerin son satırdan önceki satırlarında genellikle "*Ruhuna Fatiha*" şeklinde dua isteği, son satırda ise tarih bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi'ne ait en erken tarihli şahide 1 katalog numaralı Hicri 1286 (Miladi 1869-70) tarihli taş, en geç tarihli örnek ise 3 katalog numaralı Hicri 1320 (Miladi 1911-12) tarihli mezar taşıdır. Geleneği devam ettiren Cumhuriyet Dönemi mezar taşlarından en erken tarihlisi 7 katalog numaralı Hicri 1343 (Miladi 1925) tarihli şahide, en geç tarihlisi ise Miladi 1958 tarihli 11 katalog numaralı taştır.

4.3. Malzeme ve Teknik

İncelediğimiz mezar taşları mermer (Kat. 1, 4, 6, 7, 9, 11) veya kum taşından (Kat. 2, 3, 5, 8, 10) yapılmıştır.

Gebelit mezar taşlarında kitabeler kabartma ve kazıma tekniğinde hak edilmiştir. Osmanlı mezar taşlarında kabartma tekniği kullanılırken geleneği devam ettiren Cumhuriyet Dönemi mezar taşlarının ikisinde kazıma tekniği (Kat. 8 ve 10) kullanılmıştır. Yazım tekniği bakımından Osmanlı geleneği genel olarak devam etse de kazıma teknikli mezar taşları ile karşılaşılması değişimin başladığını göstermektedir.

5. Sonuç

Gebelit Camisi 1872/1873 yılında yeniden inşa edilmiş olup kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Mütevazı ölçülerde bir mahalle camisi olan yapı, moloz taş malzeme ile yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Duvarları sıvalı olan cami, oldukça sadedir. Cami, bakımsız durumdadır. 2863 sayılı yasa kapsamında korunması gereken kültür varlığı olarak tescillenmiş olan bu yapının onararak gelecek nesillere aktarılması elzemdir.

²⁸ Osmanlı mezar taşlarında başlangıç ifadesi olarak genellikle *Hüve'l- Bâki* lafzı kullanılmıştır. Bkz. Kuşoğlu 1984, 215-236; Çal-İltar 2011, 52.

²⁹ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Rahm%C3%A2n-suresi/4927/26-28-ayet-tefsiri>.

³⁰ Osmanlı mezar taşlarına yazılmış olan ayet Cumhuriyet Dönemi mezar taşlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Berk 2015, 97, 108, 124, 136, 139, 178, 180, 270, 330, 349, 369, 438, 489.

Cami ile çevresindeki mezar taşları arasında bağlantı olması ve bütünlük oluşturması önemlidir. Caminin banisinin babası olan Uzunoglu Osman Ağa ve bani Çolak Osman Ağa'nın mezarları hazirede yer almaktadır.

Hazire ve mezarlık alanında Osmanlı ve Osmanlı mezar taşı geleneğini devam ettiren Cumhuriyet Dönemi mezar taşları bulunmaktadır. Yukarıda çeşitli yönleriyle değerlendirdiğimiz Gebelit Mahallesi mezar taşları, Osmanlı Dönemi'nin sonu ile Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılların ait olması bakımından önemlidir. Mezarlıktaki Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi taşlarının karşılaştırılması geçiş süreci hakkında bilgi vermektedir.

Mezar taşları, tipleri, başlıkları, süslemeleri, kitabeleri ile malzeme ve teknik özellikleri bakımından dönemin üslubunu yansıtmaktadır. Küçük bir yerleşim yeri olmasına rağmen, mahalledeki Osmanlı Dönemi mezar taşları, başkent üslubunu yansıtacak kalitede ve özelliindedir. Cumhuriyet Dönemi'ne ait olan taşlar form, boyut, bezeme ve kitabe özellikleri bakımından Osmanlı Dönemi'ndeki geleneği devam ettirmiştir. Değişen en önemli unsur alfabe ve kitabe yazımında kullanılan tekniktir. Başlangıçta hem Arap hem de Latin alfabesi kullanılırken giderek Arap alfabesi yerini Latin alfabesine bırakmıştır. Osmanlı'da sadece kabartma teknikli mezar taşları görülürken, Cumhuriyet Dönemi'nde kazıma teknikli mezar taşları ile de karşılaşmaktadır.

Kaynakça

- Acar, T. 2019, "Samancıoğlu Camii (İzmir/Menderes) Haziresindeki Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları", *Turkish Studies*, 14/3, 977-1022.
- Akar, A. 1969, "Tezyini Sanatlarımıza Vazo Motifi", *Vakıflar Dergisi*, 8, 267-271.
- Aktaş Yasa, A., Kaya Yiğit, B., Yazar, T. 2011, "Bolu Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, (17-18 Ekim 2009 Bolu, Dörtdivan/Türkiye) Editörler: A. Yaman-A. Aktaş Yasa-E. Öztürk-B. Kaya Yiğit, AİBÜ BAMER Yayınları No: 9, Bolu, 68-107.
- Arslan, A. 2007, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Barışta, Ö. 2002, "Göynük Akşemsettin Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c. 1, Ankara, 117, 124.
- Baş, E. 2009, *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları*, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.
- Bayrakal, S. 2016, *Uşak'ta Osmanlı Mezâr Taşları*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Berk, S. 2015, *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, Zeytinburnu Kültür Yayınları: 7, İstanbul.
- Beyazıt M.-Beyazıt Y. 2014, *Denizli Dediği Tekkesi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Biçici, H.K., 2006, "Yazılı Araştırmalar Işığında Türkiye Mezar Taşlarına Toplu Bakış", *EKEV Akademi Dergisi*, 26, 175-192.
- Biçici, H.K. 2011, "Tire Asri Mezarlığında Bulunan Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Bazı Örnekler", *Anadolu Kültüründe Süreklilik ve Değişim, Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan*, İzmir, 119-134.

- Çakar, G. 2007, *Bursa Emir Sultan Mezarlığındaki 18. ve 19. Yüzyıllardaki Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Çal, H. 2005, “Kastamonu Mezar Taşları Mezarların Genel Durumu”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Eylül 2003), Ankara, 611-626.
- Çal, H. 2007, “Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”, *Vakıflar Dergisi*, XXX, 311-322.
- Çal, H.- Ataoğuz Çal, Ö. 2008, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Kastamonu Belediyesi, Ankara.
- Çal, H. 2010, “Urfa Şehri Mezar-Mezar Taşları”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, c. 4/4. Kısım, 1995-2033.
- Çal, H.-İltar, G. 2011, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayını, Ankara.
- Çal, H. 2015, “Türklerde Mezar–Mezar Taşları”, *Aile Yazıları*, 8, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara, 295-332.
- Canyurt, F. 2007, *Kastamonu Şehri İsmail Bey Külliyesi, Saray Camisi, Hepkebirler Camisi, Muzaferiddin Gazi Türbesi Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Çulpan, C. 1961, *Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler*, İstanbul.
- Grammont, J.-Bacqué-vd. L. 1990, “Les Cimétieres Ottomans Comme Source Historique. Methodologie Et Possibilites De Traitement Par L'informatique”, (Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları. Uygulama Yöntem ve Bilgisayar ile Yapılabilecek İşlemler), *Erdem Dergisi*, 6/16, 177-214.
- Gümüşdağ, G. 2007, *Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Gündoğan, B. 2007, *Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Güzel, E. 2015, *Osmanlı Dönemi Erkek Mezar Taşlarında Serpuş Biçimleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta.
- Hanoğlu, C.-Bayhan, A.A. 2017, “Rize Şehir Merkezi’nde Bulunan Osmanlı Dönemi Bezemeli Kadın Mezar Taşları”, *Turkish Studies*, 12/3, 235-308.
- Hanoğlu, C. 2018, “Rize’de Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarına Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası*, 45, 291-344.
- İşli H.N. 2009, *Osmanlı Serpûşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul.
- Kılıç S. 1995, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4/16, 529-547.
- Kuşoğlu, M.Z. 1984, *Mezar Taşlarında Hüvel Baki*, Renkler Matbaacılık, İstanbul.
- Laqueur H.-P. 2013, *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (Çev. Selahattin Dilidüzgün), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mermutlu, B.-Öcalan, H.B. 2011, *Tarihi Bursa Mezar Taşları-I*, Bursa Hazireleri, Bursa.

Nefes, E. 2002, *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun.

Şeyban, A. 2016, “Sakarya’nın Erenler Mezarlığı’nda Bulunan Süslemeli Mezar Taşları”, *JASSS*, 47/1, 519-529.

Taşdemir, M. 1993, *Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresi’nde Yer Alan Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Tayanç, M. 1962, *Türk Süslemelerinde Servi Ağacı*, İstanbul Belediye S. 17, İstanbul.

Yariş, S. 2018, “Üsküdar Ayazma Camii Haziresindeki Mezar Taşları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII/1, 197-249.

İnternet Kaynakları

URL 1 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Rahm%C3%A2n-suresi/4927/26-28-ayet-tefsiri>